

Az alapvető emberi jogok és szabadságok Szlovákiában és az Európai Unió*

Az állam jellegét az állami berendezkedés alapvető szabályai, elsősorban alkotmánya, jogi rendszere és az határozza meg, hogyan garantálja az állam az alapvető emberi jogok és szabadságok érvényesülését.

Ezen rövid dolgozat célja természetesen csak az lehet, hogy érintőlegesen foglalkozzon a megjelölt témával. Mivel ez év elején a Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságán joggyakorlaton vehettem részt, úgy döntöttem, hogy a Szlovák Köztársaság Alkotmánybírósága által nyújtott alapjogvédelem néhány sajátosságáról szólok ezen a konferencián.

Ami az alapvető emberi jogok és szabadságok forrásait illeti, Szlovákiában az alapjogokat elsősorban a *Szlovák Köztársaság Alkotmánya*¹ garantálja, amely alaptörvény tartalmazza az Európában elfogadott mértékben elismert természetes alapjogok és szabadságok katalógusát, amelyet a ma még mindig hatályos, a volt Cseh és Szlovák Köztársaság Szövetségi Gyűlése által 1991 januárjában elfogadott *Az alapvető jogok és szabadságjogok kartájából*² vett át. Az alapvető emberi jogok és szabadságok forrásai továbbá azok az emberi jogokról és alapvető szabadságjogokról szóló nemzetközi szerződések, amelyeket a Szlovák Köztársaság ratifikált, és a törvény által megállapított módon kihirdetett.³

Itt említeném meg azt is, hogy Szlovákiában az alapvető jogokat és szabadságokat legalább törvény erejű jogi előírásnak kell szabályoznia. Ennél alacsonyabb erejű szabályozás sérti az alkotmányt. Ezt a Szlovák Köztársaság Alkotmánybírósága is kimondta, rámutatva arra is, hogy: „A jogállam ismérvei (atribútumai) közé tartozik az is, hogy az alapvető jogok és szabadságok szférájába tartozó jogviszonyokat csak törvény szabályozhatja”.⁴

Az alapvető emberi jogokat és szabadságjogokat minden állami és közjogi szerv köteles védelmezni. Az alapjogok védelmének legfőbb intézménye Szlovákiában is az Alkotmánybíróság és a 2001. évben az alkotmányban is rögzített Ombudsman intézménye⁵, amelynek alapjogvédő tevékenysége Szlovákiában még nem igazán értékelhető.

* Elhangzott az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága szlovákiai kihelyezett ülésén, Komáromban 2004. június 8-án, *Az EU és a magyar tudományosság* című konferencián.

Szlovákia Alkotmánybírósága nemzetközi összehasonlításban is rendkívül széles hatáskörökkel rendelkezik. Jogosult arra, hogy felülvizsgálja a jogszabályok alkotmányosságát, és megsemmisítse közülük azokat, amelyek ellentétesek az alap törvénnyel, egyéni panaszok alapján már jogerős bírósági, közigazgatási, ill. közhatalmi döntéseket vizsgálhat felül és semmisíthet meg, továbbá elrendelheti az ügy újratárgyalását, anyagi-pénzbeni elégtételt ítélt meg annak, akinek sérültek alapjogai, továbbá az állami szervek közötti alkotmányos jogviták esetében értelmezi az alkotmányt, választási bíróságként működik (a parlamenti választásokkor, népszavazáskor), dönt az önkormányzati szervek alkotmányjogi panaszairól, dönt arról, hogy megfosztja-e mentelmi jogától azokat a rendes bírósági bírókat, ügyészeket, akik ellen büntetőeljárás indult, dönt a köztársasági elnök ellen felhozott vádakról hazaárulás és az alkotmány szándékos megsértése esetén stb.⁶

A Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságának egyik legfontosabb tevékenysége az *utólagos absztrakt normakontroll*, tehát a jogszabályok alkotmányosságának felülvizsgálata, amelyet azonban nem kezdeményezhet bárki, ill. bármely természetes vagy jogi személy. Szlovákiában a jogszabályok felülvizsgálatát csak az alkotmányban meghatározott szervek kezdeményezhetik, éspedig: a képviselők legkevesebb egy ötöde, tehát minimum 30 parlamenti képviselő, a köztársasági elnök, a Szlovák Köztársaság kormánya, a legfelsőbb ügyész és a rendes bíróság abban az esetben, ha a bíró meg van győződve arról, hogy alkotmányellenes törvényt kellene alkalmaznia.⁷ Ilyen esetben a bíróság megszakíthatja az eljárást és az alkotmánybírósághoz fordulhat kérvén a törvény alkotmányosságának felülvizsgálatát.

Ha az alkotmánybíróság a törvényt alkotmányellenesnek mondja ki, vagy az általánosan kötelező érvényű jogszabályokat törvény- vagy alkotmányellenesnek hirdeti ki, azok elvesztik hatályukat és érvényüket, amennyiben a kompetens állami szervek hat hónapon belül nem hozzák ezeket összhangba az alkotmánnyal vagy a törvénnyel. Abban az esetben viszont, amikor olyan általános érvényű jogszabályokról van szó, melyek még a Cseh és Szlovák Föderalista/Szövetségi Köztársaság idején léptek érvénybe, az alkotmány értelmében alkotmányellenességük kihirdetése után kilencvenedik napon érvényüket veszítik.⁸

Szlovákiában a jogszabályok felülvizsgálatát tehát csak az alkotmányban meghatározott szervek kezdeményezhetik. Nem létezik ugyanis az ún. *actio popularis* intézménye, amely Magyarországon jól működik. A természetes vagy jogi személy, törvények felülvizsgálatával kapcsolatban közvetett módon fordulhat csak az alkotmánybírósághoz, ugyanis ezek felülvizsgálatát csupán indítványozhatja a köztársasági elnöknel, legfelsőbb ügyésznél vagy a képviselők legalább harminc tagú csoportjánál stb. Ez a magyarázata annak, hogy olyan érzékeny témákban mint a restitúciók, és ezen belül pl. a hírhedt dekrétumok kérdésével kapcsolatban még nem kellett állást foglalnia Szlovákia Alkotmánybíróságának. Ellentétben a Cseh Köztársaság Alkotmánybíróságával, amelynek háromtagú szenátusa, ha az alkotmányjogi panasz elbírálása során úgy véli, hogy az egyéni panasz azért lehet megalapozott, mert alkotmányellenes jogszabályt alkalmaztak, köteles az eljárást megszakítani, és kérni az aggályos jogszabály felülvizsgálatát az alkotmánybíróság teljes ülése, tehát a plénuma által.

Szlovákia Alkotmánybírósága tevékenységének súlyponti eleme a konkrét bírósági és közhatalmi döntések alkotmányosságának felülvizsgálata alkotmányjogi pa-

nasz alapján. Alkotmányjogi panasz alapján tehát adott annak a lehetősége, hogy minden bírósági vagy közhatalmi döntés, intézkedés, illetve egyéb beavatkozás megtámadható az Alkotmánybíróság előtt, ha a panaszos úgy ítéli meg, hogy a döntés, intézkedés vagy egyéb beavatkozás sérti valamely az alkotmányban vagy nemzetközi emberi jogi dokumentumban garantált alapjogát.

Alkotmányjogi panasszal (a szubszidiaritás elve alapján) az egyén csak azután fordulhat az Alkotmánybírósághoz, miután egyéb jogorvoslati lehetőségeit (fellebbezés, felülvizsgálat) a rendes bíróságokon már kimerítette, illetve más jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva. Az alkotmányjogi panaszt a jogerős döntés kézbesítésétől számított két hónapon belül, illetve az intézkedés vagy egyéb beavatkozástól számított két hónapon belül lehet benyújtani.

Az alkotmányjogi panasz 2002. január 1-jétől létezik. Eddig az időpontig a természetes és jogi személyek ún. alkotmányjogi indítvánnyal fordulhattak az Alkotmánybírósághoz. Ez az alkotmányjogi intézmény azonban nem volt életszerű, ugyanis az Alkotmánybíróság ezen intézmény alapján kimondhatta ugyan, hogy sérültek az alapjogok, a megtámadott döntéseket azonban nem semmisíthette meg. Ma már az alkotmányjogi panasz alapján az Alkotmánybíróság nemcsak hogy megsemmisítheti a megtámadott döntéseket, de el is rendelheti, hogy a rendes bíróság vagy bármely állami szerv, de még az önkormányzat is újból tárgyalja meg az adott ügyet. Alapjogsérelem megállapítása esetén az Alkotmánybíróság szatiszfakciót, pénzbírságot is megíthet a panaszos javára.

Ami a volt Csehszlovákia Szövetségi Gyűlése által 1991 januárjában elfogadott *Az alapvető jogok és szabadságjogok kartáját* illeti, figyelemreméltó az a rendelkezése, amely kimondja, hogy: „a törvényeket és egyéb jogi előírásokat legkésőbb 1991. december 31-ig összhangba kell hozni Az alapvető jogok és szabadságjogok kartájával. Ezzel a nappal hatályukat veszítik azok a rendelkezések, amelyek nincsenek összhangban Az alapvető jogok és szabadságjogok kartájával” (saját fordítás, H. Sz.).⁹ Jiří Boguszak cseh jogászprofesszor a karta egyik atyja az említett rendelkezéssel kapcsolatban mutatott rá, hogy: „meglepő, hogy az idézett érvényes rendelkezés nem volt alkalmazva némely 1945-ös köztársasági elnöki dekrétum (amelyek 1945. október 28-án voltak jóváhagyva mint törvények vagy alkotmánytörvények) érvényességéről folyó eljárásban, ahelyett ezek a dekrétumok »kihunytak«-nak vannak megjelölve” (Boguszak 2001). Az Európai Unióban az alkotmányos demokrácia elmélyítése, az emberi jogok és szabadságok és azok garanciáinak kiteljesítése permanens, az Unió jellegéből adódó cél kell hogy legyen. Ezen cél megvalósulásának feltételei az Európai Unióhoz való csatlakozás után remélhetőleg egyre kedvezőbbek lesznek, hiszen az emberi jogok és szabadságjogok védelmének az európai térségben alapvetően gazdagabb tradíciói és normatív feltételei vannak, Szlovákia alkotmánya viszont garantálja, hogy azok az emberi jogokról és alapvető szabadságjogokról szóló nemzetközi szerződések, amelyeket a Szlovák Köztársaság ratifikált, és a törvény által megállapított módon kihirdetett, a Szlovák Köztársaság törvényeivel szemben elsőbbséget élveznek, amennyiben az alkotmányos jogok és szabadságjogok bővebb terjedelmét biztosítják.

A nemzetközi szerződések mellett, amint az már körvonalazódik, sőt valós formát is öltött, elkészült a *Szerződés egy európai alkotmány létrehozásáról*. Valójában ez a dokumentum, amennyiben a tagországok által ratifikálva lesz, az Európai Unió

alkotmányává válik. S mint a klasszikus alkotmányokban, ebben a tervezetben is külön részben található az alapvető emberi jogokról és szabadságokról szóló rendelkezések. Ennek nagy jelentősége van, mint annak is, hogy formailag eme rendelkezéseket tömörítő rész külön címet kapott: *Az unió alapjogi kartája*, amelyet preambulum vezet be. Ebből kitűnik: „Szellemi és erkölcsi öröksége tudatában az Unió az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás oszthatatlan és egyetemes értékein alapul, a demokrácia és a jogállamiság elveire támaszkodik. Tevékenységei középpontjába az egyént állítja, létrehozva az uniós polgárság intézményét és megteremtve a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének térségét”.¹⁰

Jegyzetek

1. A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 460/1992 Tt. számmal, módosítva a Tt. 244/1998, 9/1999, valamint 90/2001 számú alkotmánytörvényeivel.
2. A 23/1991-es Tt. számú alkotmánytörvény, mely bevezeti *Az alapvető jogok és szabadságjogok kartáját*.
3. Az Alkotmány 7. cikkének 5. bekezdése.
4. Plénium ústavného súdu 14/94, 27. január 1995.
5. *Az Alkotmány* 151. a) cikke.
6. *Az Alkotmány* 125. és további cikkei.
7. *Az Alkotmány* 130. cikke.
8. *Az Alkotmány* 125. cikkének 3. bekezdése és a 152. cikk 2. bekezdése.
9. „Zákony a iné právne predpisy musia byť uvedené do súladu s Listinou základných práv a slobôd najneskôr do 31. decembra 1991” – a 23/1991-es Tt.-i számú alkotmánytörvény 6. §-ának 1. bekezdése.
10. *Szerződés egy európai alkotmány létrehozásáról*, II. rész (Forrás: internet)

Felhasznált irodalom

- Boguszak, Jiří: Vznik Listiny a některé otázky interpretace. In: *Deset let listiny základních práv a svobod v právním řádu České republiky a Slovenské republiky*. Eds.: Břetislav Dančák – Vojtěch Šimíček. Brno, Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2001.
- Mészáros Lajos: *(Cseh)Szlovákia alkotmányos rendszere*. Kézirat, 2004.
- Posluch, Marian – Cibulka, Lubomír – Jiří Kroupa: *Státní právo*. Brno, Institut dalšího vzdělávání, 2002.
- Ústava Slovenskej republiky, č. 460/1992 Zb. v znení ústavného zákona č. 244/1998 Z.z., ústavného zákona č. 9/1999 Z.z., ústavného zákona č. 90/2001 Z.z., (úplné znenie Ústavy SR zákon č. 135/2001 Z.z.)
- Ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej federatívnej republiky č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd.
- Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 38/1993 Z.z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov.